

ЩОДО МОТИВІВ ТА МЕТИ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Лось Богдан Юрійович

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

Мотив кримінального правопорушення є специфічним різновидом людської поведінки та діяльності. У психології загально визнано, що здійснення поведінки або діяльності людиною, яка має свідомість і волю, неможливе без мотиву. На цій підставі суспільно небезпечне діяння особи, яка визнається суб'єктом кримінального правопорушення, здійснюється вмотивовано. Тобто мотив є рушійною силою кримінально протиправного діяння, його внутрішнім джерелом і причиною. Звідси, кримінальне правопорушення – це лише форма виразу й об'єктивізації мотиву суб'єкта [1, с. 120].

Кримінально-процесуальне законодавство відносить мотив до предмета доказування у кожному кримінальному правопорушенні (ст. 91 КПК України)[2, с. 167]. Те ж саме можна сказати і про мету вчинення кримінального правопорушення, оскільки вона також входить до предмету доказування, відповідно до ст. 91 КПК України.

Водночас, що стосується кримінального права, то мотив і мета набувають значення обов'язкових ознак і впливають на кваліфікацію лише у тому разі, коли вони зазначені в диспозиції кримінально-правової норми як ознаки основного або кваліфікованого складу кримінального правопорушення[3, с.185]. Проте завжди слід пам'ятати, що міркувати про мотиви особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, можна буде лише, припускаючи їх, спираючись на аналіз інших доказів, а коли особа заявить про свої незлочинні мотиви або цілі, то довести зворотне практично неможливо [4, с. 52].

Що стосується мотивів і мети притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, то ми підтримуємо позицію М.В. Сийплові, що ці ознаки суб'єктивної сторони не мають значення для кваліфікації, оскільки не передбачені законом як обов'язкові ознаки складу відповідного кримінального правопорушення[5, с. 13].

Слід відмітити, що у КК України 1960 р. мотиви притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності були конструктивною ознакою суб'єктивної сторони складу злочину; такими, згідно з ч.1 ст. 174 були користь або інша особиста заінтересованість [6].

Проте законодавець вчинив правильний крок, не включивши мотиви до диспозиції ст. 372 КК України.

У першій редакції ст. 364 КК України, спеціальною нормою щодо якої є ст. 372 КК України, в якості конструктивної ознаки основного складу зловживання владою або службовим становищем, також були передбачені мотиви: корисливі, інші особисті інтереси та інтереси третіх осіб. Як зазначав з цього приводу у своєму дисертаційному дослідженні В.Г. Хашев: «Наявність обов'язкових мотивів зловживання владою або службовим становищем зобов'язує правозастосовчі органи встановлювати та доводити їх у будь-якому випадку, але це викликає суттєві труднощі. Про достовірність та дійсність мотиву можна говорити лише тоді, коли про це свідчить сама людина. Але згідно з ч.1 ст.63 Конституції України будь-яка особа, котра є учасником кримінального судочинства, має право відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Крім того, підозрюваний та обвинувачений не несе кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання (ст.384 КК України), тобто це дозволяє винним особам виправдовуватись, що вони нібито діяли з певних мотивів, які не є злочинними». Відповідно вчений дійшов до висновку, що наявність розгляданих ознак суб'єктивної сторони у законодавчому описанні ст.364 КК України суперечить принципам побудови кримінального закону, не має практичного значення і створює штучні труднощі й перепони в доказуванні злочину[7, с. 137]. У подальшому мотиви цілком правильно було виключено з диспозиції ч.1 ст. 364 КК України, що підтвердило правильність позиції законодавця стосовно невключення мотивів у якості обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 372 КК України.

Ми згодні із М.В. Сийплові, що мотиви притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності можуть бути різними: корисливість (бажання отримати матеріальну вигоду або позбавитися від матеріальних витрат), помста, ревності, кар'єризм тощо[5, с. 13]. Проте, за можливості, з'ясування мотивів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є важливим для призначення справедливого виду і розміру покарання винним особам.

М.В. Сийплові також вважає, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності з корисливих мотивів (наприклад, внаслідок одержання неправомірної вигоди) значно підвищує суспільну небезпеку цього злочину. У такому разі ці діяння за наявності певних підстав мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів ст. 372 КК та ст. 368 КК України. Однак вчений вважає, що було б доцільніше виділити вчинення аналізованого злочину з корисливих мотивів у особливо кваліфікований склад цього злочину. Такий спосіб конструювання норм,

що передбачають кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя, використаний законодавцем при конструюванні інших норм Розділу XVIII Особливої частини КК України: ч. 3 ст. 371, ч. 2 ст. 383, ч. 2 ст. 384 КК України, що є більш раціональним[8, с. 150]. Якщо поглянути на цю пропозицію з точки зору кримінального процесу, то при розслідуванні кримінального провадження за ст. 372 КК України все одно доведеться обов'язково встановлювати мотиви вчинення діяння, але якщо поглянути з точки зору кримінального права, то відсутність корисливого мотиву спрощує роботу правозастосовних органів по його встановленню та доведенню як обов'язкової ознаки складу відповідного діяння.

Проведений аналіз вироків за ст. 372 КК України свідчить, що аналізоване діяння переважно вчиняється з корисливих та кар'єристських мотивів (понад 95%), а ревнощі та помста зустрічаються вкрай рідко. Тому можна сказати, що передбачення корисливого мотиву як особливо кваліфікуючої ознаки складу розгляданого злочину автоматично істотно підвищить його караність.

Мета, на погляд П.П. Андрушка, є обов'язковою ознакою складу розглядуваного злочину — притягти невинну особу до кримінальної відповідальності[9, с. 186]. Такий висновок ґрунтується на тому, що під метою кримінального правопорушення у доктрині кримінального права розуміється уявний бажаний кінцевий результат, до якого прагне особа, вчиняючи відповідне кримінальне правопорушення[10, с. 150]. Мета властива будь-якому кримінальному правопорушенню, яке вчиняється з прямим умислом. А вчиняючи кримінальне правопорушення, яке підпадає під ознаки ст. 372 КК України особа як раз має на меті притягнути до кримінальної відповідальності завідомо невинну особу. Однак, уповноважена службова особа, притягуючи завідомо невинного до кримінальної відповідальності, може мати поряд з вищезазначеною метою й іншу, більш віддалену, мету, яка у свою чергу й обумовлює специфічну мету злочину, передбаченого ст. 372 КК України – притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності.

Наприклад, з вироку Придніпровського районного суду м.Черкаси від 18 листопада 2024 року у справі № 711/4172/15-к слідує, що обвинувачений, реалізуючи злочинний намір, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи умисно, з кар'єристських спонукань, з метою одержання неправомірної вигоди для самого себе у вигляді просування по службі та неправомірної вигоди для невстановлених слідством осіб із числа керівництва правоохоронних органів у вигляді усунення перешкод з боку мітингувальників, використовуючи своє службове становище як прокурора, всупереч інтересам служби, за відсутності законних, достатніх і допустимих доказів вини ОСОБА_21 та ОСОБА_16, достовірно знаючи про те, що у повідомлення про підозру останнім внесені завідомо неправдиві відомості, які не

відповідали матеріалам кримінального провадження та зібраним доказам, в порушення вимог ст. 36, 276, 277, 278 КПК України, погодив письмове повідомлення про підозру у вчиненні ними особливо тяжких злочинів, передбачених ч. 1 ст. 294, ч. 2 ст. 341 КК України[11]. Відповідно, ми згодні з О.О. Авдєєвим, який зазначає, що мета залежно від результату, якого намагається досягти винний, може бути первинною, проміжною та кінцевою[10, с. 150]. Тобто мета – притягнути завідомо невинного до кримінальної відповідальності є лише первинною метою вчинення аналізованого кримінально протиправного діяння, оскільки проміжною метою його вчинення може бути, переважно, поліпшити показники роботи і тим самим догодити керівництву, у той час як кінцевою метою виступає прагнення покращити своє службове становище, отримати вигоду від того, що догодив своєму керівництву.

З цього приводу доцільно навести зміст суб'єктивної сторони, осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК України. Так, у вироку Подільського районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року у справі № 753/18784/18 за ч. 2 ст. 372 КК України встановлено, що слідчий діяв умисно, за вказівкою керівництва, чітко усвідомлював, що обставини, вказані ним у підозрі, не підтверджуються матеріалами кримінального провадження, з метою уникнення негативного ставлення до себе з боку керівництва та бажав проявити себе старанним працівником. Бажаючи виконання свого злочинного умислу, спрямованого на притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, слідчий 19 лютого 2014 року особисто надав складене та підписане ним письмове повідомлення про підозру стосовно ОСОБА_22 за ч. 2 ст. 294 КК України на погодження процесуальному керівнику у кримінальному провадженні - старшому прокурору відділу прокуратури м. Києва, який незаконно погодив його. Після чого слідчий особисто вручив потерпілому завідомо неправдиве письмове повідомлення про підозру його у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України [12].

Отже, мета і мотив не є обов'язковими ознаками складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, однак підлягають встановленню, оскільки входять до предмету доказування у кримінальному провадженні, відповідно до ст. 91 КПК. З диспозиції ч.1 ст.372 КК України випливає, що метою при вчиненні розгляданого кримінально протиправного діяння власне і виступає притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності. Однак, ця мета є лише первинною метою вчинення аналізованого кримінально протиправного діяння, оскільки проміжною метою його вчинення може бути, переважно, поліпшити показники роботи і тим самим догодити керівництву, у той час як кінцевою метою виступає прагнення покращити своє службове становище, отримати вигоду від того, що догодив своєму керівництву.

Література:

1. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину. Монографія. К.: Атіка, 2002. 144 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. 944 с.
4. Осика І., Сафронов С. Доказування мотиву та цілі як ознак суб'єктивної сторони злочину. *Право України*. 1997. № 3. С.51-52.
5. Сийплові М.В. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 20 с.
6. Кримінальний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою Української РСР 28 грудня 1960 р. Редакція від 12.07.1996. (від ст.147 до ст.263).URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text>
7. Хашев В.Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. 259 с.
8. Сийплові М.В. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 279 с.
9. Андрушко П. П. Особливості кримінально-правової кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: теоретичні орієнтири та правозастосовна практика (частина перша). *Юридична Україна*. 2015. № 10–12. С. 176–242.
10. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
11. Вирок Придніпровського районного суду м.Черкаси від 18 листопада 2024 року у справі № 711/4172/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123077407>
12. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року у справі № 753/18784/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96937054>